

אם זרה

במשך שנים ארוכות ומייסרות ראתה פנינה פרנקל כיצד אמה הולכת ונעלמת: נמצאת כאן אבל אישיותה מתפוגגת, ומישהי אחרת משתכנת בתוך גופה. כעת מעלה הבת הצגה שחולקת עם הקהל את חיי השגרה המשובשת בצל האלצהיימר, את רגעי הייאוש והצחוק הכפוי, ואת ההבנה שתפקידי הילד וההורה הוחלפו. "אם אמצא יום אחד את המשקפיים בפריזר אדע שזה התחיל גם אצלי", היא אומרת. "זה מפחיד אותי מאוד, ולכן אני עושה עכשיו את מה שאני רוצה"

הודיה כריש־חזוני | צילום: אבישג שאר־ישוב

אישה חרוצה ושמחה. מרים ובעלה בצעירותם (משמאל) ובערב ימיה

הטלפון מצלצל על הבמה, ופנינה פרנקל מרימה את השפופרת. על הקו – מחלקת השיקום שבה מאושפזות אמא שלה אחרי ניתוח. "היא לא קמה בבוקר? לא נכנסת להרצאות? מרבית לא יפה אל הצוות? מה אתם אומרים". נראנת הבת, "כן, אני ארבר איתה". בעוד השיחה מתנהלת, מצלצל המכשיר השני. הפעם מדברים מהישיבה התיכונית, ופרנקל עונה: "הבן שלי מאחר? לא מגיע? מדבר לא יפה אל המורים? מה הפעם מדברים מדישיבה למראה השחקנית, האמאדהבת, שמלהטטת בין שתי השיחות השונות אך הזהות, בין הנופיות מפה ומשם, בין חוסר האונים שלה כאן וגם כאן.

"געגועיי לאתמול – סיפור אישי על זיכרון שאבר וגעגוע שלא מרפה", כך נקראת הצגת היחיד הוו. פרנקל (59), שאמה מרים נוימן הלכה לעולמה לפני מעט יותר משנה, מתארת מעל הבמה את הסיטואציה הנפוצה כל כך של התמודדות עם הורה החולה באלצהיימר. 150' אלף קשישים בישראל לוקים ברמנציה, והטיפול בהם, על פי רוב, נופל על כתפי קרוביהם. גם כאשר יש למשפחה היכולת הפיזית, הנפשית והכלכלית לכך, מדובר עדיין בעול לא פשוט שמשפיע באופן משמעותי על הוימוים. ומעבר לאתגר הטיפולי, ישנו הגעגוע הזה שפרנקל מרבית עליו – אל ההורה שעדיין נמצא כאן בגופו, אבל בעצם הוא כבר איננו.

הקטע שבו את מקבלת את שתי שיחות הטלפון, אני אומרת לה, בעיניי הוא דווקא מאוד עצוב. ממחיש את העול הכפול שמגיע בלי הזמנה. הפריע לך שהקהל הגיב אליי בצחוק? "לא מפריע לי שצחקים", אומרת פרנקל. "אני מכינה שזה קצת סטנדרט, ואני גם מוכרת כסביבתי הקרוב כמי שמצחיקה על הבמה באירועים פנימיים. להצגה שבה צפית הגיע קהל ביתי שלי, או יכול להיות שחלקם אפילו חיכו לקטעים

המצחיקים. קיבלתי לא מעט תגובות מאנשים שאמרו שהם צחקו ובכו גם יחד מול הסיטואציה. חוץ מזה, ככה זה גם בחיים. גם אם הייתי צוחקת ובוכה בזמן אמת, כשהדברים האלו התרחשו. כמה מילרלי היו מתבגרים מאוד דרמטיים, באמת בלתי ניתנים לגילוי – אולי אעשה יום אחד הצגה גם על זה – אבל הבנתי שזה

התפקיד שלי. שניהם יחד".

בסצנה אחרת את מוגרשת את האלצהיימר. צועקת עליו שילך, לא נותנת לו להיכנס הביתה. איך זה דתבטא במציאות?

"בהצגת הפיילוט, הסצנה הזו הייתה צינית – 'שלום מר אלצהיימר, כמה טוב שכאת. כי באמת חיכינו, ראינו שאתה בא לאלה ולאלה ולאלה, ורק אלינו לא הגעת'. משהו כזה. כמה וכמה אנשים אמרו לי שהציניות חזקה מדי. שקשה לשמוע את הדברים. ואז עלה לי רעיון – לעשות את זה בכעס. אתה באמת לא רוצה אותנו, אבל מבין שמכאן אין כבר דרך חזרה. ויש לאורח הזה נוכחות מאוד משמעותית, הוא משפיע על כל החיים. למשל, במשך כמה שנים הייתי מבשלת לשבת ביום חמישי. כי אף פעם לא ידעתי מה יקרה בישי. תמיד היו דרמות.

"והיה גם, דווקא באמצע השבוע, העניין שאני מרבית עליו בהצגה – 'שכחתי להדליק נרות שבת'. זה היה גורא. אמא הייתה נכנסת ללחץ גדול לפני השקיעה בסתם יום של חול, שאולי עכשיו שבת והיא לא הרליקה נרות. המקבילה אצל גברים היא 'שכחתי להניח תפילין'. זה דור שהדברים כל כך טבועים בו, לא כמו היום. הבנתי שהתחושה שאולי היא

מחללת שבת, כנראה מועזעת אותה. גם אמא של בעלי רובי, כשחלתה, הייתה באמצע השבוע עורכת את השולחן עם מפה לבנה, והולכת לבית הכנסת".

גם היא סבלה מאלצהיימר?

שנינו היו במצב הזה. אבל תמוה לי היה הדבר יותר מהיר ודרמטי – תוך שנה היא הפסיקה לדבר וללכת. פניתי אז למורה

של הבן הצעיר שלי, שהיה בכיתה ה', ואמרתי: 'תרעי שעכשיו אין לו הורים בבית'. בסדר, יש שלב כזה בחיים. אמא שלי הייתה חשובה יותר משיעורי בית של כיתה ה'".

אלף שקל ביום

היא מתגוררת בקרניישומרון, אם לחמישה וסבאת לנכרים. בביתה היא מראה לי תמונת סטוריו ישנה של

הוריה, שבה הם נראים צעירים ומחייכים. "תראי איך היו משקיעים פעם בתמונות, לא כמו היום", אומרת פרנקל ומפליגה לסיפורי עבר. "אמא שלי הייתה מורה, אישה חרוצה ושמחה. אבא שלי היה החשב של מכון וייצמן. רוב חיי גרתי ברחובות, בשיכון פא"י – מה שבהצגה אני קוראת לו 'שיכון אושוויץ', כי מרבית המבוגרים שם היו ניצולי שואה. הייתה שם חצר פנימית כזו, משותפת, ואני נהנית מילדות פשוטה וקסומה בתוך חצר גדולה".

אביה של פרנקל היה ניצול שואה, ומאוחר יותר הוחזק בהונגריה במשך שנה כאסיר ציון, עד שנתנו לו לעלות ארצה. האם, באופן כמעט חריג בסביבה, לא חוותה את השואה על בשרה: היא עלתה ארצה עם הוריה בגיל חמש, עוד לפני שפרצו הלחומת העולם השנייה. בהצגה מתארת פרנקל וזכרון ילדות מימי מלחמת ששת הימים: השכנים המבוהלים כבר כמעט אורזים תרמילים למנוסה, כי אינם יכולים להעלות על רעתם התמודדות עם מלחמה נוספת, אבל אמא שלה מנהיגה אותם ביר כזה, מרגיעה אותם וממלאת יחד איתם שקי חול. "היא הייתה אישה מרשימה. לא חשבת על זה כשהתחלתי לעבוד על ההצגה, אבל בריעבר אנשים אומרים לי שהם יוצאים ממנה עם הרבה הערכה למי שאמא הייתה. זה משמח אותי מאוד".

כמו רבים אחרים שהיו במצבה, קשה לפרנקל לשים את האצבע על הנקודה המדויקת שבה החלה האלצהיימר אל חיי משפחתה. "אף פעם לא יודעים איך זה התחיל, רק דעברך מבינים שזה מה שקורה. לפני 19 שנה, בגיל 71, אמא הייתה כבר אלמנה. אבא נפטר כמה שנים קודם, אצלי בבית. זה קרה ברגע – הרגיש לא טוב, ומת. אמא גרה אז עדיין ברחובות, ופה ושם היא אמרה לי שלעת זקנתה היא רשמה לגור בקרניישומרון. היא מאוד אהבה את היישוב. כשתכרה סיפרה לי שיש איוז רירת'מנשה להשכרה, חמש דקות הליכה ממני, הלכתי לראות והתלהבתי. אמרתי לאמא שיש פה הודמנות, והיא החליטה ללכת על זה.

"נסעתי לרחובות כדי לעזור לה כשהמשאית הגיעה לאסוף את החפצים שלה. שמתי לב שהיא מרבדת אל המובילים לא כמו שאני רגילה לשמוע אותה. היו אצלה לחץ ועצבנות שלא הכרתי, וזה גרם לי לתחושת

בטן מוזהה. היא הגיעה לקרניישומרון, ומאז והלאה הייתה מתקשרת אליי עשר פעמים ביום – קחי אותי לספרייה, תביאי לי את זה ואת זה. היא גם הייתה שוכחת דברים, ואצלה הזיכרון תמיד היה מקור לגאווה. אבל לא רדנתי, כולם שוכחים דברים. כך עברו שלוש שנים שבהן לא נראה משהו דרמטי, אבל יום אחד אחותי אמרה שכראי לקחת את אמא לאבחון בתל'השומר".

בהצגה נכנסת פרנקל לדמותה של הרופאה המהנהנת, שמרבית אל האם בעת האבחון בטון רידיקטי. "המכנה ובו התוצאות שהראו שיש בעיה נשלח אל אמא, לכתובת הדואר שלה. היא ראתה את זה, כעסה קצת, אבל בסתמי, ואני חשבתי עדיין ניהלה בית. היא ביטלה, הכינה את תפוחי האדמה הארוזים המצוינים שלה

שאנתנו לא מצליחים לשחזר, את השניצלים הטובים. באוכרה לאמא הבן שלי סיפר שהוא היה בורח מבית ספר והולך אליה – אוכל שניצל, רואה טלוויזיה, והיא לא שאלה אותו שאלות וגם לא סיפרה לאף אחד שהוא

שם. היא הייתה מבטונית, הוא היה מבטוס'. האם גם המשיכה להשתתף בפעילויות למבוגרים במועדון גיל הזהב של היישוב. "בשלב מסוים המנהלת שם אמרה לי שהיא כבר חוששת לקחת את אמא איתם לטיולים. היא סיפרה שאמא שלי יורדת מהאוטובוס ועולה לעלות בטעות לאוטובוס אחר, ובבית המלון היא כבר פחות מסתדרת. אמא אהבה את הטיולים האלה מאוד, אז ניסיתי לדחוף עוד קצת. הייתי משלמת על משתתפת נוספת כדי שתהיה צמודה אליה.

"ואז התחיל הסיפור עם הבנק. אמא הייתה יוצאת ממועדון גיל הזהב, חוצה את הכביש,

"אף פעם לא יודעים איך זה התחיל, רק בריעבר תבינים שזה מה שקורה. כשאמא נדי לעזור לה. שמתי לב שהיא מדברת אל החובלים לא כמו שאני רגילה לשמוע אותה. היו אצלה לחץ ועצבנות שלא הכרתי, וזה גרם לי לתחושת בטן חוזרה"

הפך את ההרצאה למחזה. דביר שרייבר

לקחת כדורים בכל פעם מחדש. אילוסטרציה

"אנחנו כבר לגמרי הבנו שהיא לא באמת היא, ובכל זאת אמא שלי טיפלה עדיין באמא שלה. סבתא, בחצי השנה האחרונה לחייה, הגיעה אליה לקרניישומרון. אמא שלי הייתה בת 75, וסבתא שלי בת 99, צלולה כמו מי ערן. ראיתי שהיא אומרת לבתה – 'מרים, אל תגעני לי במשקפיים, אל תזיזי', כי הבינה שאחר כך היא לא מוצאת כלום. באישהו שלב טיפלתי בשתיהן. וכשסבתא נפטרה, אמא שלי 'שרחרה' את האלצהיימר לחופשי.

משהיה ברור שהמחלה כאן כדי להישאר, הובאה לאם עוברת וזה, שגם היא מככבת כדמות על הבמה. "לקסמי הייתה מטפלת נהדרת, אבל גם אחרי שהיא הגיעה, אני תמיד הייתי בעניין. היא לא הייתה יכולה למשל לקחת כעצמה את אמא לקופת חולים. 'כשרודה שלי נפטרה. אנשים באו לנחם את אמא על אחותה. הכנתי לאמא פתק – 'אני יושבת שבעה על אחותי שרה'. היום אני מבינה שלא היה בזה טעם, כי רגע אחרי שקראה, היא לא זכרה. היא גם אהבה לקרוא ספרים, אבל בשלב מסוים לא זכרה מה היה בעמוד הקודם. המשמעות היא לשבת בבית כמו עציץ ולא לעשות כלום. כל דבר הייתה אומרת עשר פעמים. 'או מה שלום רועי? באיזו כיתה הוא?' – ואחרי דקה שוב: 'או מה שלום רועי? באיזו כיתה הוא?'. וזה לא מתפתח לשום מקום. הלב כואב".

במשך כשמונה שנים נשארה מרים בביתה עם מטפלת, ואז בלית ברירה הועברה לבית אבות. "היום שבו אמא נכנסה לבית האבות היה מאוד לא קל. כל הכתבות האלה על התעללויות בקשישים עוברות לך בראש. אבל בבית יום אחד היא נפלה, וצעקה וצעקה ולא הפסיקה לצעוק. הזמנתי אמבולנס, ואחרי האשפוז הבנתי שהביתה את חיבר לא יכולה לחזור. ראיתי שזה כבר גרול עליה ועל המטפלת. גדול על כולנו. "גם לעבור את הבדיקות בבית חולים, זה היה נורא. היא לא הבינה מה רוצים ממנה. ורופא אחד אומר לך ככה, והשני אחרת. את לומדת להיות אסטיבית מול הרופאים, לשאול – 'אם זו הייתה אמא שלך, מה היית עושה?'. וכן, פעם בכמה זמן גם הייתי מתפרקת. בוכה נורא. לא תמיד אשת הברזל".

מתי מפנימים את חיבר התיפקידים הסופי – אני כבר לא יכול להיות חיה, אני צריך להיות בעצם <

סיפרה על החרדות שלה מאלצהיימר, איך חלמה על הליכה לאיבוד. גם אם להורה שלך יש סרטן, יש שם המון סיטואציות דומות שאתה יכול להזדהות איתן. גם אנשים צעירים שראו את ההצגה ועדיין לא מכירים את המצבים האלה, אמרו לי שזה נגע בהם, כי בעצם מדובר על הורות. רק בעקבות תגובות הצופים הבנתי שיש בהצגה הזו משהו אוניברסלי".

הפכת לכתובת עבור אנשים שהוריהם דמנטיים? שואלים אותך, מתייעצים?

"כן. אנשים צריכים עצות גם בתחום הבירוקרטי, שהוא לא פשוט לתפעול, וגם בתחום הרגשי. יש הרבה שבאים אליי ורוצים פשוט לספר ולשתף, כי זו מעמסה לא פשוטה. או ששואלים האם לתקן את ההורה שמתבלבל. התשובה, אגב, היא לא. אל תתקנו. הרבה פעמים אמא שלי הייתה שואלת – 'למה אמא לא באה לבקר אותי?'. אמרתי לה שאמא שלה פשוט עסוקה מאוד ולכן לא באה, אבל היא בריאה, הכול בסדר איתה, אין סיבה לדאוג. למדתי להגיד את הדברים שצריך".

במשך שנתיים שהתה מרים בבית האבות. "לדעתי, השנתיים האלה בחייה היו מיותרות מבחינתה", אומרת פרנקל. "אם יש סיבה לזה שהיא קיבלה אותן, זה רק כדי לתת לנו להרוויח מצוות כיבוד הורים. לי ולאחיות שלי, וגם לילדים שלי. זה חינוך לכל הסביבה. מבחינתה זה כבר היה נראה לי מיותר לגמרי. היא גם סבלה בשלב מסוים כאבי תופת".

מתי נפרדת ממנה בעצם? ביום שבו היא נפטרה, או לפני בן?

"מה זה להיפרד? אני חושבת שנפרדתי מאמא כבר לפני די הרבה שנים. בשנים האחרונות זו לא הייתה אמא שלי. זו אישה וזה, בעלת אישיות אחרת, התנהגות אחרת. בימיה האחרונים כבר לא היה ממני להיפרד".

ויש שלב שבו עוד מחפשים אצלה בעיניים את אמא שהייתה?

"כשהיא הייתה בבית האבות, לתקופה מסוימת היא חשבה שאני אחותה. זה שימח אותי: הבנתי שהיא מרגישה שאני מישהי קרובה אליה, מהמשפחה. זה היה הכי טוב שיכולתי לצפות לו".

מתי מתעוררת ההרדה ש'אולי זה מתחיל גם אצלי'?

"וואו. זה כבר שנים ככה, וזה משבש חיים. אם תלמידות מפסיקות אותי באמצע שיעור, אני תמיד צריכה שזיכירו לי איפה הייתי. ואני תמיד מחפשת איפה המשקפיים, איפה הטלפון. כשזה קורה, או כששם של מישהו לא עולה לי, אני נבהלת, ואז אומרת לעצמי – לא, זה עדיין לא. אבל אם אני אמצא יום אחד את המשקפיים בפריז, אדע שזה התחיל. שמתי לב שאני בודקת את עצמי, עושה בחינות קטנות. האפשרות הזו מפחידה אותי מאוד, ולכן אני עכשיו עושה את מה שאני רוצה. מבקרת את הנכדים, עושה הצגות, חיה".

אלצהיימר יכול לעבור בתורשה. את מדברת עם הילדים שלך על 'מה יקרה אם'?

"כן. יש לנו בדיחה בבית, שכאשר זה יקרה, צריך רק שמישהו ייקח אותי לסינמה סיטי וישאיר אותי שם מהבוקר עד הערב. היום אני יודעת שאם אדם עסק במשהו לפני שחלה, טוב שימשיך לעסוק בו. אז אני אראה סרטים. אמא שלי הייתה טובה במלאכות יד, והייתי מביאה לה ערכות כאלה של ילדים. וכן, בעלי ואני גם אומרים זה לזו – 'אם זה קורה לי, תהרוג אותי'. אז מה, נהרוג אחד את השני? זו רק אמירה, אבל אכן יש פחד".

מה החלום שלך לגבי ההצגה?

"אני אשמח להגיע איתה לעוד מקומות בארץ. אשמח אם אנשים – כמו שכבר קרה – יגידו לי שבעקבות ההצגה הם נסעו לבקר את ההורים שלהם. כי מבחינתי, המסר הכי חשוב הוא שהזמן עם ההורים שלכם מוגבל. זה זמן שלא חוזר. אל תפספסו אותו." ■

לתגובות: dyokan@makorritshon.co.il

"לא קל לי להיות אמא שלי על הבמה". פרנקל

המטפלת. הוא כתב, ואז זה שכב במגירה. לא יודעת למה, פשוט עזבתי את הנושא.

"לפני שנה וחצי הבנתי שהגיע הזמן ללכת על התוכנית שלי. רציתי כבר להוציא את זה. חיפשתי בימאית והגעתי לנטע רוטנר, שאמרה שיש לי סיפור פוטנציאל, אבל צריך לכתוב מחדש. נפגשתי שוב עם דביר, שהפך את ההרצאה למחזה. נטע הסבירה לי מה זה תיאטרון, ולימדה אותי לאטילאט. לקח לי לא מעט זמן ללמוד את הטקסט. אני טובה בלשון, בלעשות סטנדרט, וזו הייתה משימה כבדה יותר. אחרי קרוב לשנה של עבודה החלטנו לקבוע תאריך יעד, כי הבנו שאחרת זה לא יקרה לעולם".

מה הייתה המטרה? תרפיה בשביל עצמך, או הגברת המודעות לאלצהיימר?

"גם וגם. זה בעד בי, ואני מרגישה שכל הצגה עושה לי יותר קל על הלב. ממש כאילו זה מנקה אותי. בכל פעם שאני מתקרבת לסוף ההצגה ויודעת שעברתי את זה בשלום, יש הקלה. לא קל לי להיות אמא שלי על הבמה, בעיקר בקטעים שבהם היא מתבלבלת, לא מזהה למשל את הנכד. זה קשה, גם בקטע הטכני. אמא שלי דיברה עד הסוף בקול הרגיל שלה, אבל על הבמה, כדי שיהיה ברור שאני עוברת לדמות אחרת, הייתי צריכה לעשות קול של זקנה. נטע הנחתה אותי והסבירה שאין ברירה".

ואיך הקהל מגיב?

"התגובות הן טובות משציפיתי. אנשים מספרים לי על ההורים שלהם, על מה שעבר עליהם. מישהי

< **הורה של ההורה?**

"זה לקח כמה שנים. החלק הטכני קרה ביום אחד מסוים: אמא עברה ניתוח, והיה צורך לקבל החלטות בשבילה, אז נסענו לבית משפט וקיבלנו אפוטרופסות חירום. אבל החלק הרגשי לא היה עניין של יום אחד. ראיתי אז איזה סרט על אדם שלא רוצה לבוא לבקר את אבא שלו החולה, כי הוא לא היה אבא טוב. אבל האמא מאוד מבקשת, והוא נענה לבקשה שלה. על ערש דווי אביו אומר לו 'אני מאחל לך, בני, שיהיה לך בן כמוך'. ופתאום לבן נופל האסימון – כבר אין לו על מי לכעוס. וכמו הדמות בסרט, גם אני הבנתי: אין לי מה לכעוס. זה פשוט התפקיד שלי עכשיו".

אמא לא אהבלה

אף שהיא מדלגת מדמות אחת לאחרת בקלילות של שחקנית מלידה, אל הבמה הגיעה פרנקל רק עם ההצגה הזו. "הייתי מורה להיסטוריה וספרות, עד שלפני 25 שנים היה לי איזה ריב עם המנהלת ונמאס לי. במקרה פתחו אז בבית ברל מסלול הסבה להוראת קולנוע. אמרתי, ננסה. שאלו אותי שם בריאיון מה הסרט האחרון שראיתי. ידעתי שלא שייך להגיד 'צלילי המוויקה', אבל מעבר לזה לא ממש היה לי מה לענות. שאלו אותי למה את באה, ואמרתי שאני רוצה לנסות". מאז נדבקה בחיידק. היא לימדה קולנוע באולפנת להב"ה בקדומים, ריכזה שם את מגמת התקשורת ובהמשך גם את זו של מכללת אורות. "כשאמא שלי כבר הייתה כמה שנים בתוך האלצהיימר, חשבתי לעשות עליה סרט. אבל מה, יראו בלייב את אמא שלי אהבלה? זה מביך. הרגשתי שזה יבוז אותה. ואז אמרתי: רגע, תמיד רציתי להיות שחקנית, היה לי חלום כזה. כולם סביבי מגשימים חלומות, אז גם לחלום שלי הגיע הזמן. אני אעשה הצגה על אמא שלי. פניתי לדביר שרייבר (כותב ושחקן, ממיסדי תיאטרון "תאיר" – הכ"ח), שהרצה בחוג לתקשורת במכללת אורות. בהתחלה אמרתי לו שאני רוצה 'הרצאה משודרגת' שתעביר את הסיפור של אמא. נפגשתי איתו כמה פעמים, הוא בא אלינו, נפגש עם אמא שלי, עם לקסמי

אם זרה